

LOF VAN DE VERTALING

Hoor- en zichtbaar: Hanneke van der Heijden en Margreet Dorleijn

In deze rubriek zingt een vertaler de lof van een collega. Roel Schuyt prijst Hanneke van der Heijden voor haar vertaling van Orhan Pamuks *De vrouw met het rode haar* en maakt een uitstapje naar *Het zwarte boek*, ook van Pamuk maar vertaald door Margreet Dorleijn. Twee keer neemt Schuyt zijn pet af.

_ ROEL SCHUYT

plekken, waarvan de glorie tijd op oudere prenten is vastgelegd, huisde ooit de Griekstalige elite der Fanarioten, waarvan de telgen vooral tussen 1715 en 1820 onder Ottomaans toezicht het bewind over Moldavië en Walachije voerden en na 1794 als havenbaronnen en kooplieden ook veel invloed verwierven in het pas gestichte Odessa.

Ik had zelf met het Turks kennisgemaakt in 2002-2003, toen ik in Leiden de eerstejaarscolleges Turks volgde. Die werden gegeven door Dick Koopman, een uitstekende docent en naast professor Zürcher een voortreffelijk kenner van de Turkse cultuur en geschiedenis. Ik bezocht de colleges in verband met een aan de Universiteit van Amsterdam lopend project over opkomend nationalisme in de negentiende en vroege twintigste eeuw op de Balkan. En het Ottomaanse, dan wel Osmaanse rijk en ook het moderne Turkije zijn daar als machts- en cultuurfactor niet weg te denken. Meer nog: het Osmaanse machtscentrum – Istanbul, dan wel Constantinopel of Konstantiniyye – bevond zich, zij het op het randje, eveneens op de Balkan, en ook hier waren maatschappelijke stromingen en bewegingen actief die zich op West-Europa richtten.

In de zomer van 2009 las ik *Istanbul* van Orhan Pamuk. Het boek was vertaald door Hanneke van der Heijden. Wat me trof, was de sfeervolle beschrijving van de stad Istanbul, die langzaam maar onontkoombaar van karakter veranderde, iets wat mij in 2009 opviel toen we de boot namen om via Fener, aan de Gouden Hoorn, naar Eyüp te gaan. Fener: een ietwat kale en desolate aanlegplek met aan het water een zielig houten huisje en op een eenzame heuvel de *Rum patrikhanesi*, het Grieks-orthodoxe patriarchaatsgebouw. Op deze

Had ik meer tijd en gelegenheid gehad, dan had ik me graag veel meer verdiept in het Osmaanse rijk, Turkije en het Turks in correlatie met de verschillende gebieden van de Balkan. Zoals de Britse historicus en journalist Misha Glenny dat zo goed kan: met inzicht in alle relevante samenlevingen en talen.¹ Mijn universitaire aanstelling in verband met het hierboven even genoemde Balkanproject was echter klein en liep in 2005 af, ik kreeg steeds meer vertaalopdrachten en al met al bleef mijn kennis van het Turks elementair en kwam de taal vooral tot mij via de ontleningen die in de talen op de Balkan te vinden zijn. Gelukkig is de Turkse literatuur in goede vertalershanden bij mensen als Sytske Sötemann, Margreet Dorleijn en Hanneke van der Heijden.

Wat ik me bij het lezen van *Istanbul* al snel realiseerde, was dat Pamuks sfeervolle beschrijvingen nooit hadden kunnen overkomen als ze niet zo perfect vertaald waren geweest. Ik vond de vertaling destijds zonder overdrijving een belangrijke vertaalprijs waard. Dat Hanneke van der Heijden samen met Margreet Dorleijn kort daarvoor zo'n prijs ontvangen had, de Fonds voor de Letteren Vertaalprijs van 2008 (zo luidde de naamgeving destijds), realiseerde ik me toen nog niet.

Het origineel van *Istanbul* kent lange en complexe zinnen met een structuur die in de mij bekende Indo-Europese talen niet is te vinden. Er zit wel een strak systeem in, waaraan een mens al doende went, zoals de vertaalster in een interview met Roger Abrahams naar aanleiding van *De vrouw met het rode haar* ook laat weten.² Toch vond ik het een geweldige prestatie om de zinnen van Pamuk zodanig om te zetten dat er een volkomen natuurlijk Nederlands ontstaat.

Toen ik op 27 oktober 2017 door *Ons Erfdeel* werd benaderd om een pas verschenen vertaling te loven, heb ik eerst wat in boekwinkels rondgeneusd. De grote kans kwam toen ik in de *Volkskrant*-bijlage *Sir Edmund* van 4 november 2017 de recensie van Olaf Tempelman zag staan over *De vrouw met het rode haar*.³ De aanhef luidt: "Boordevol symboliek is dit nieuwe hoogtepunt in het toch al rijke oeuvre van de Turkse Nobelprijswinnaar." En de kritiek is lovend, met vijf sterren. Ook al wordt de vertaalkwaliteit niet expliciet genoemd, we moeten aannemen dat het enthousiasme

Ooit vergeleek een recensent een vertaler met een geluidsinstallatie. Daaruit spreekt weinig gevoel voor wat je als vertaler aan professionaliteit in huis hebt

van de recensent niet alleen wordt gewekt door de thematiek en symboliek van het boek, maar ook door de kwaliteit van de Nederlandse tekst. Dat is waar een vertaler het meestal mee moet doen, en wel in het aangename dan wel troostrijke besef: “Ik heb mijn werk blijkbaar goed gedaan.”

Ooit las ik een boekbespreking waarin de recensent de rol van een vertaler vergeleek met die van een geluidsinstallatie: zoals die niet door technische onvolkomenheden tussen de luisteraar en de muziek mocht staan, zo mocht het product van een vertaler niet door tekstuele onvolkomenheden een obstakel vormen tussen de lezer en een literair werk. Onhoorbaar dan wel onzichtbaar blijven, en daarmee onopgemerkt

en ongeprezen, was dus zijn boodschap, waaruit weinig gevoel spreekt voor wat je als ingenieur of ontwerper, respectievelijk vertaler, aan professionaliteit in huis hebt. Gelukkig denkt lang niet elke recensent er zo over en valt ons af en toe als snoepje een terloopse vermelding ten deel. En dan draagt die geen obligaat karakter.

In deel een en twee van het boek *De vrouw met het rode haar* is de puber, en daarna de volwassen man Cem – spreek uit: [*džem*] – aan het woord. Aan het einde van deel twee vertelt hij zijn eigen einde: in een gevecht met zijn zoon, die hij op zijn zestiende blijkt te hebben verwekt bij Gülcihan – De vrouw met het rode haar –, wordt hij door zijn eigen pistool gedood en valt hij in de put die hij ooit samen met Mahmut Usta – meester Mahmut – had gegraven. In deel drie is Gülcihan zelf de vertelster. Alle zinnen dragen het kenmerk van een goed verzorgd persoonlijk verslag. Zoals op pagina 34:

De volgende dag, de vierde dag dus sinds we aan het werk getogen waren, installeerden we met behulp van het nieuw aangeschafte hout en de andere materialen onze meegebrachte windas. De windas had een trommel, waar het touw omheen was gerold, met aan beide kanten een draaikruk met een dikke en een dunne zijde, een houten schraag waar hij op rustte, en een plankier waar we de naar boven gehaalde emmer makkelijk op konden zetten.

Alles loopt even natuurlijk. Zoiets komt niet zomaar tot stand. In het interview van Hanneke van der Heijden met Roger Abrahams staan enkele voorbeelden uit de bronnen doeltekst. Zoals dit:

‘Çok eski bir zamanda, bir gün seninki gibi bir şehzade varmış’ diye anlatmaya başladı Mahmut Usta.

‘Heel lang geleden was er eens een prins, een prins zoals die van jou,’ begon hij zijn verhaal.

De Nederlandse zin loopt als een speer. Maar daar is wel hard aan gewerkt. *Çok eski bir zamanda* is letterlijk “Heel oude een tijd in”, maar werd geherformuleerd tot “Heel lang geleden”. *bir gün seninki gibi bir şehzade varmış* is letterlijk “een dag op die van jou lijkend een koningszoon er was”. De vertaling werd: “was er eens een prins, een prins zoals die van jou”, met een leuke en functionele herhaling van “een prins”. Het zinsdeel *diye anlatmaya başladı Mahmut Usta* komt neer op “om te vertellen begon Mahmut Usta”. De vertaling werd “begon hij zijn verhaal”. Zeker als Mahmut Usta al kort daarvoor voluit genoemd werd, is vervanging door “hij” zinvol. En “begon hij zijn verhaal” is een volkomen logische afsluiting van een zin als uit een sprookje. En zo gaat het een heel boek lang. Chapeau.

Ter vergelijking pakte ik de roman *Het zwarte boek*, vertaald door collega Margreet Dorleijn.⁴ Op bladzijde 13 en 14 lees ik:

Het winterlicht in de kamer was grauw en leek bleker door het diepe blauw van de gordijnen. Slaapdronken keek Galip naar het hoofd van zijn vrouw dat boven het blauwe dekbed uitstak: Rüya had haar kin min of meer begraven in het donzen kussen. De ronding van haar voorhoofd had iets onwerkelijks, iets wat je angstig nieuwsgierig maakte naar wat zich op dat moment voor wonderlijks achter dat voorhoofd afspeelde.

Ook hier moet de pet af. Geen wonder dat beide vertaalsters zo vaak samenwerken en in 2008 gezamenlijk werden gelauwerd.

NOTEN

- 1 MISHA GLENNY: *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Granta Books, London, 1999.
- 2 In de reeks *De vertalers*: ‘Van Orhan Pamuk, de tuinman en de dood’
Online: <http://rogerabrahams.nl/vertalers-orhan-pamuk-tuinman-en-dood/>
- 3 Verschenen bij de Bezige Bij, Amsterdam 2017
- 4 Zevende druk, Rainbow Pockets / De Arbeiderspers, Amsterdam 2008. Eerste editie: 1998.